

Dārzs, kurā mājo gars

Ainavu muzealizācija Latvijā: Pētera Upīša Dārzkopības muzejs

Publikāciju sagatavoja: Katrīna Kūkoja

Talants ir stihisks spēks, un, ja viņš triec savu zibeni tur, kur mums gaismas un lietus vajag, tad lai viņš zib un deg, un gaismojas viens pats. Mums viņam jāpalīdz. Tāda stihiska jaunrades dziņa, varena radīšanas kaislība valda pār šo vīru. Viņu sauc — Pēteris Upītis.

Imants Ziedonis, “Kurzemīte”, 1969.

Dārzkopja Pētera Upīša (1896–1976) personība ir bijusi neparasta un spilgta ne tikai savā nozarē vien, bet arī plašāk — sava laika rakstnieku, mākslinieku, mūziķu un citu intelektuāļu vidū. Viņa izveidotais dārzs glabā ne tikai viņa izveidoto ceriņu, ķiršu, aprikožu, ābolu un daudzu citu šķirņu noslēpumus, bet arī viņa garīgo mantojumu. Šobrīd dārzu apsaimnieko un uztur LLU Dārzkopības institūts, skaidri saprotot, ka bez augļu un košuma krūmiem kopjamas un attīstāmas ir arī Pētera Upīša vērtības un idejas. Tas, ko mēs šobrīd redzam, faktiski ir tas, ko pats Pēteris Upītis ir vēlējis, ierakstīdams testamentā:

“Mana vēlēšanās ir:

1) Lai Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrija no manis vadītās Zemkopības institūta augļkopības selekcijas laboratorijas izveidotu **selekcionāru dārzu-muzeju**.

[..]

P. Upīša testaments 1976. gada 4. aprīlī

Bet kā tas viss sākās?

Pētera Upīša dārza tapšana jau vien bija liels brīnums. Pirms Otrā pasaules kara Pēteris Upītis no tēva bija mantojis 100ha lielu saimniecību Vidzemē, kur jau aizsācis eksperimentus mikrobioloģijā. Skaidri apzinādamies draudošās briesmas, tuvojoties atkārotai Padomju okupācijai, Pēteris Upītis pameta savu dzimtas saimniecību un devās bēgļu gaitās, līdz 1949. gadā laimīgā kārtā nonāca Dobelē, kur pārņēma uz Sibīriju izvesto Vārnu saimniecību — kopā 36 ha. Tur pamazām arī ierīkojis savu dārzu un attīstījis 24 augu dažādību. Tas nozīmē, ka katrai no šīm augu dažādībām (ceriņiem, aprikozēm, ķiršiem, āboliem u.tml.) tika veidoti simtiem hibrīdu, bet tikai daži nonāca līdz šķirnei. Lielākoties Upītis visu šo augu kosmosu, ko pats veidoja, paturēja savā prātā. Pieraksti viņam ir bijuši, tomēr tie neaptvēra pat mazāko daļu no visa, ko viņš ik dienas darīja. Mūsdienās dārzā ir saglabājušās gan viņa izstrādātās šķirnes, gan hibrīdi, kuru izpēte nepietiekamo materiālu dēļ ir īsts detektīva cienīgs darbs.

Viens no viņa būtiskākajiem, bet mazāk zināmajiem sasniegumiem bija pirmo aprikožu šķirņu adaptēšana Latvijas klimatam, ko viņš veicis, meklējot kalnos vistuvāk sniega robežai izturīgākos aprikožu kokus. To kauliņus viņš ir vācis pilnām somām un vedis uz Latviju.

Lielākā daļa no tiem neizdzīvoja, bet tie, kuri izdzīvoja, nesa augļus un vēl šobaltdien tie ir baudāmi P. Upīša dārzā.

Kad mūsu ekspedīcijas komanda viesojās dārzā, tikko bija aizvadīts ķiršu laiks, sārtojās pirmās aprikozes un persiki. Šī ir viena no tām retajām reizēm, kad mūsu ainavas muzealizācijas projektā dārzu varējām sajūst ar visām cilvēka maņām — ne tikai aplūkot, bet arī pagaršot, pataustīt, sasmaržot, sadzirdēt, jā, sadzirdēt — vēja pūsmās koku lapās, muzeja un institūta cilvēku stāstījumos un piedāvātajos audio gidos.

Lai gan dārzs ir stipri mainījies, mainījušies tā nosaukumi, renovētas vecās un piebūvētas jaunas ēkas, iekārtoti soliņi un labiekārtoti celiņi, tomēr viens paliek nemainīgs — Pētera Upīša gars. Ne velti, lai cik nosaukumi būtu nākuši un gājuši, gan vietējie dobelnieki, gan tālāki ceļinieki to sauc par Upīša dārzu. Manuprāt, ir vajadzīgs liels spēks, lai noturētu garu, bet tas nav izdarāms tikai iekonservējot esošo, tas iespējams vien tad, kad atnāk cilvēks ar tikpat lielu stihiskas jaunrades dziņu, kā to raksturoja Ziedonis. Un šāds cilvēks ir Inese Ebele, Dārzkopības institūta direktore, kurai šis dārzs nav tikai darba vieta, bet vieta, kurā attīstīt to, par ko tik ļoti dega Pēteris Upītis.

Dārzs prasa kopšanu, kas reizēm nozīmē arī sāpīgas izvēles — zaru apgraizīšanu vai reizēm visa koka vai krūma iznīcināšanu, ja tas ir bijis slims. Tikai īsts dārzkopis zina, cik daudz nākas upurēt, lai dārzs nestu augļus. Un katrs stāds, katrs krūms, katrs koks ir īpašs, ar katru ir jāspēj aprunāties un saprast viņa vēlmes. Izklusās gandrīz pēc ezotērikas, ka Dobelē cilvēki sarunājas ar kokiem, bet tajā ir dziļa jēga. Dārzkopis izkopj valodu, kādā sarunāties ar koku, tāpat kā ārsts sarunājas ar savu pacientu. Tā ir smalka valoda. Lai to prastu, nepietiek ar grāmatās gūtām zināšanām.

Skaidrs ir viens, ja tas būtu tikai memoriāls muzejs ar pāris darbiniekiem, tad tas nevarētu būt Pētera Upīša muzejs. Viņa dārzam ir vajadzīga dinamika, šis lielais dārznieku un zinātnieku pulks, kurš turpinās un attīstīs gan viņa aizsāktās šķirnes, gan izveidos jaunas. Šis ir veiksmīgs piemērs tam, kā muzejs, darbotamies citas ministrijas paspārnē, šajā gadījumā Zemkopības ministrijas, esot Dārzkopības institūta struktūrvienība, spēj atklāt personību caur ainavu, caur dārzu. Te gan es vēlreiz gribu uzsvērt, ka tas nav tikai resursu un speciālistu jautājums, kas šim dārzam ļauj uzplaukt, bet arī gribas un vēlmes jautājums — saglabājot un uzturot Pētera Upīša garu dārzā.